

KRZYSZTOF VARGA, A MAGYAR ÍRÓ

Krzysztof Varga: Lángos a jurtában

Kezdem Rudabányával, ezzel a dermesztő és élőhalott, lepusztult és megalázott várossal – egyébként nemcsak én, hanem Krzysztof Varga egyik-másik lengyel méltatója is megáll e már-már szívszorítóan depresszív városkép felett –, amelyet a lengyel író, aki félig magyar, és aki legújabb könyvében elszántan járja a magyar határvidéket, így emel be a magyar irodalomba, ráadásul olyan erővel és hitellel, hogy az egykori *Magyarország felfedezése* sorozat bármely szerzője megirigyelhetné: „Nyár volt, [...] Szendrő felől érkezünk; elhanyagolt, elfelejtett városra, de nem posztapokaliptikus tájra számítottam. A bevezető útnál a kétségbeeséstől elszürkült, alacsony panelek, körülöttük lejtős, kopár föld, és mindez a szürke, a barna és a fekete különböző árnyalataiban csúfoskodott, még a zsinóron száradó ruha is, mint a mosóporreklámokban, amikor a képernyő egyik oldalán az elszürkült inget mutatják, a másikon meg a hófehéret. Rudabányával egyik mosópor sem boldogult volna. Az egyik, mosott ruhával és elrozdásodott antennákkal körbeaggatott panelház mellett csontsovánnyá aszott kecske állt a falhoz préselődve, szinte belesimulva, mert ebben a kétségbeeső délutáni hőségben ott még volt egy vékony árnyéksáv. Abban a valamiben, amit alighanem városközpontnak kellene neveznünk, a Bányászattörténeti Múzeum és az általános iskola volt felújítva és kifestve, minden más úgy nézett ki, mint egy szenvedélyes dohányos fogai. Csak néztem, és arra gondoltam, hogy egyik falu, tanyanya, egyik csődbe ment termelészövetkezet, a legszörnyűbb pusztai koszfészek sem olyan rémes, mint egy bebukott iparváros.”

Krzysztof Varga nagyon tud bánni a jelzőkkel, leírásainak láttató ereje, iróniája, belső feszültsége, sőt személyes hitele is többnyire ebből fakad, érdemes hát e Rudabánya-portrét nyitó jelzőhalmaz fölött, ami megjegyzem, magyarul visszaadhatatlan, még egy pillanatra elidőznünk. Abban, ahogy leírja a városról, hogy „dojmujace i dohujace, upadle i upodlone”, a lengyelül nem tudóknak is feltűnik a lesújtó képet költőivé emelő alliteráció, ám ennél is többet nyújt az a kis nyelvcsavarás, amitől a leírás úgy cseng, mintha élő személyről mondaná, amit a városról mond, hogy tudniillik metszően szemet szúr, holott rég elásta már magát, hogy teljesen elzüllött, amiért számtalan megaláztatás érte. Pálfalvi Lajos, aki különben remekül tud vargául (ha jól számolom, ez már az ötödik Krzysztof Varga-mű, amit magyarra átültetett), ezt a nyelvi játszmat kissé elnagyolja (nála Rudabánya „lehangoló, kiborító, bebukott és lealacsonyodott”), nyilván mert egyrészt beletörődött a szójáték lefordíthatatlanságába, másrészt nem számolt azzal, hogy a mondat helyzeténél fogva így is kulcsfontosság-

Európa Könyvkiadó
Fordította Pálfalvi Lajos
Budapest, 2017
290 oldal, 2990 Ft

gú. A következő bekezdésben ugyanis e világvégi táj megelevenedik, hogy aztán végképp kiüresedjen: „Fiúk ültek a földszintes lakások ablakaiban, a párkányról lógotva a lábukat. Némelyik ablakban üveg sem volt, a lakók pedig úgy néztek ki, mint a menekültek. Ha idejőnének az igaziak, gondoltam, rögtön visszamennének a háborúba keveredett országaikba. Mentünk egy darabig az Ormos patak mellett, aztán visszafordultam, és megkönnyebbülten hagytuk el Rudabányát, a kisvárost, amelyet elfelejtett a világ fennmaradó része, mintha fegyenclepep lenne. Nem lehetett volna véletlenül, térkép nélkül idekeveledni, de vajon sikerül-e bárkinek is elmenekülnie innen, akár térképpel is?”

Mondom, így emeli be Varga a mai Rudabányát, a hajdan volt szocialista iparváros posztapokaliptikus látképét a magyar irodalomba. Nem túlzás, amit állítok, szándékosan fogalmazok így. Krzysztof Vargának a maga magyar trilógiájával – a jelen kötet mellett a *Turulpörkölt* és a *Mangalicacsárdás* az, amiről beszélek – immár megvan a maga helye a tágabban értett magyar irodalomban. Valahol abban a szellemi tartományban, ahol mondjuk, Agota Kristofnak, Goldstein Imrének vagy Almássy Évának, e választott hazájuk nyelvén alkotó emigráns szerzőknek, akiket itt most *ad hoc* említek, jó másfél évtizede ugyanis vettem a bátorságot, és összevettem az *Élet és Irodalomban* (2001/12.) a magyarul akkortájt megjelent könyveiket, és nem volt nehéz meglelnem műveikben rejtett magyarságukat. Igaz, Varga nem emigráns és éppenséggel nem elhagyta a magyar nyelvet, inkább felfedezte magának, ám nála is a más nyelven, más irodalmi hazában született mű egyfajta magyar identitásáról van szó, aminek a magyar olvasó számára külön jelentése lesz. Akad méltatója (Németh Zoltán), aki ennél is továbbmegy, és Vargát az irodalomnak abban a „transzkulturális, nomád, expatriált és migráns vonulatában” látja, amelynek „a hibriditás, a nyelvi és fizikai határátlépés, az inter- és multikulturális kommunikáció a lényegéhez tartozik”. Ez teszi érdekessé Varga könyveit.

Pontosabban nem egészen ez. Krzysztof Varga nemcsak avatott tollú író, hanem vérbeli zszurnaliszta is, polgári foglalkozása szerint szerkesztő és publicista, ha úgy tetszik hát, magyarországi utazásait nyugodtan olvashatjuk útirajznak, és ha belelapozunk eddigi magyar fogadtatásába, látjuk, a kritika gyakran így is olvassa. Amit nem neveznek tévedésnek, hisz mind a három könyv megállja a helyét ebben a műfajban, csak éppen, ha jól odafigyelünk, könnyen gyanút fogunk, hogy e szaftosan-ironikusan elregejt úti kalandok inkább egyfajta írói álcaul, szerepként, fogásként szolgálnak, annál inkább, mert a mű első rendben mégiscsak a lengyel olvasónak szól (egyébként a *Turulpörkölt* előszavában hangsúlyozza is ezt), és Lengyelországban a magyar téma mindig külön vonzerővel rendelkezik. Mindazonáltal a Varga-féle „transzkulturális irodalomnak”, hogy Németh Zoltán terminusánál maradjak, van egy sajátos, mondhatni rejtett aspektusa, amely már a *Fejlődésregényben* megjelent, ahol az öregedő apa, Béla és az elbeszélő Kristóf magyarországi utazása kínált alkalmat a magyar gyökerek képzettársításos-nosztalgikus kereséséhez. Varga nem csinál titkot abból, hogy ez a *second plan*, e magyar identitásregény az író szándéka szerint nem kevésbé ott húzódik a magyar trilógia útirajzai mögött, sőt ha interjút ad, szívesen mesél a részletekről, a hatvanas években egy orvosi műszereket forgalmazó magyar cég képviselőjeként Varsóba kiküldött Varga Béláról, az orvos lengyel anyáról, aki úgymond zsarnok volt, és megkövetelte, hogy a családi élet lengyelül folyjon, az apa legfeljebb a kutyával beszélhetett magyarul, noha a gyermek Krzysztof azért rendre megfordult Magyarországon („gyerekként engem csak és kizárólag Magyarországra küldtek vakációzni, amiből egy gyereknek egy idő után már igencsak elege van”, jegyzi meg egy interjúban), apja halála után mégis beül az autóba, és elindul Magyarországra, életében először megkeresi féltestvérét, apja előző házasságából született bátyját, de csalódnia kell, az elárvult féltestvér nem érzékenyül el attól, hogy a hűtlen apa 84 esztendő korában elhunyt, ráadásul ez a jelenlegi Magyarország amúgy is nagyon másképp fest, mint a gyerekkori Túró Rudi és egyéb, Varsóban ismeretlen ínyencfalatok hazája, de minél több a

csalódás, annál realisabb a kép, amiből is következik, hogy mindent közlő szemügyre kell venni, megtanulni a nyelvet, különben az egész expedíció fabatkát sem ér stb., stb.

Mindez, mondom, ott van a *Turulpörköltben* is, a *Mangalicacsárdásban* is, de olyasformán, mintha egyáltalán nem lenne ott, szemérmesen, már-már eltitkoltan, ám közben mégis kézzelfoghatóan, hisz az író minden gondja-baja a magyarok magyar voltával, szokásaikkal, furcsaságaikkal, viselt dolgaikkal ebből az apjától rámaradt ambivalenciából fakad, innen kutatói és megismerési szenvedélye, innen lázas, hol zaklatott, hol rezignált bölcselkedése, innen olthatatlan kíváncsisága, ami személyes izzással és sajátos szenzibilitással tölti fel leírásait. Magyarán ez az indirekt módon, csak utalásokkal jelzett, az írói impulzusokból kiolvasható, nevezzük nevén, drámai küzdelem a maga önazonosságáért (utóvégre az identitás nem csupán szilárd talaj az ember lába alatt, hanem kérdések, kérdőjelek, tisztázandó ügyek halmaza is) teszi magyar íróvá a lengyelül író Krzysztof Vargát, mert minden transzkulturális mivoltával olyasféle titkokat árul el nekünk a magyar mentalitásról, a magyar identitásról, a magyar szellemiségről, ami neki legrejtettebb belső ügye, de ami épp ezáltal mindannyiunk ügye is, hisz pontosan az fűz egymáshoz bennünket, akik mondjuk így, magyarnak tartjuk magunkat, hogy mindenféle, néha sarkalatos ízlésbeli-világnézeti-mentális másságunk ellenére és nagyon is a magunk módján ugyanezen problémákkal küszködünk.

Nem tagadom, így, ilyen kvázi magyar irodalomként vettem kézbe a *Lángos a jurtában* kötetet, s mindjárt meg is lepődtem, mert úgy tűnt, a trilógia előző két darabjában oly szemérmesen kezelt apatörténet utoljára a *Fejlődésregényben* volt ilyen exponált téma, mint itt, ez a könyv ugyanis az apa halálával kezdődik. Pontosabban a győri Tejivóban, a rakottkrumpli fogyasztása közben visszaperreg az íróban a jó tíz esztendővel ezelőtti történet, ami mellesleg arra is jó alkalom, hogy eltűnődjék a Trianon utáni Magyarország lánghosformáján, ahogy a Kárpát-medence mélyén ott sül az olajban, és természetesen a széle a legfinomabb, ropogós és ínycsiklandó, ebből pedig következik, hogy a főleg Budapesten játszódó *Turulpörkölt* és a vidéket bebarangoló *Mangalicacsárdás* után most az ország peremvidéke következik, a határ, amelynek persze két oldala van, így hát a kínálkozó alkalmat, hogy a túloldalon nyíló más életfelfogást és ízlést szembesítse a mienkkel, nyilván nem hagyja ki. Ez így szellemes is, találó is, a másik két könyv is hasonló lendülettel indult, a magyar határvidék körbekalandozásának legalább van emblémája, ami megidézhető a kötet fülén is, és legalább a trilógia utolsó kötetébe bekerül az a márciusi éjszaka is, amikor éjjel kettő és három közt megszólalt a telefon. Utóvégre nincs magyar trilógia az apa halála nélkül. Csakhogy valami megváltozott az íróban vagy az író életében a másik két könyv óta. Pálfalvi Lajos is megjegyzi, aki szokásához híven most is írt egy ajánló kisesszét a fordításában megjelenő könyvről (amit ezúttal a *Magyar Nemzet* közölt), hogy „a trilógia befejező darabja hangnemet váltott”, a *Lángos a jurtában* kötetben tudniillik már-már nyoma sincs a kezdeti szatirikus hangvételnek, amit ő azzal magyaráz, hogy Varga otthonosabban mozog az országban, nagyrészt elhárultak nyelvi akadályai, rezignáltabb és elfogadóbb lett. De az a bizonyos szatirikus hang nem pusztán pamflet volt, nem gúnyrajz vagy karikatúra, hanem küzdelem, egyfajta (belső) harc az apai örökséggel, öngyötres, önvizsgálat (is) ezért az apai örökségért, annak meghódításáért. Erről beszéltem fentebb. Hogy az író ezzel a rejtett identitásregénnyel hevítette át és töltötte fel feszültséggel az útirajz egyes fejezeteit, e drámai ív lelket lehelt, markáns vonásokkal ruházta fel a langyosabb életképet is. Varga valóban jó tollú zszurnaliszta, de amikor könyvet ír, elsősorban mégis író. Eszébe se jut, hogy riportkönyvvel álljon elő, hisz jól tudja, hogy azt elsősorban nem a szerző személye és szenvedélye élteti, hanem a feltárt, összegyűjtött tények. Ő egészen más foglalkoztatja, neki saját magában van nyomozni valója, még ha kellő iróniával úgy is tesz, mint aki nem magára kíváncsi, hanem arra, amit útközben lát vagy hall. Soha nem mindegy azonban, ki az a valaki, aki lát és hall. Magyarán a világra kíváncsi, de épp így tudja elmondani

magáról azt, ami számunkra érdekes, ami mi vagyunk. Ebben áll írói mestersége, itt rejlik Varga könyveinek varázsa.

Am a varázs most, a *Lángos a jurtaban* kötetben kétségkívül megtörik, mintha elfogyott volna az író muníciója. Hiába a fertődi Esterházy-kastély körüli szellemi (és fizikai) csatangolás, az alkalmi átrándulás a határ és az Esterházyak osztrák oldalára, miközben még Esterházy Péter is képbe kerül, majd kissé odébb, Balfon Szerb Antal, Sárközi György, Halász Gábor, vagy ahogy a kőszegi kadétiskola egykori épülete egész kis Ottlik-esszét csal elő Vargából, hogy aztán tünődve megálljon „Kristóf Ágota írónő sírjánál” is, akitől úgymond nem olvasott egy sort sem, mégis olyan neki ez a hant, „mint egy nagyon depressziós elbeszélés”. És kész. Holott már épp azt figyeltem, kit hogyan talál meg magának a magyar irodalomból ez a nem magyarul író magyar író. De ez a cselekményszál hamar elenyészik, ahogy az apa halálának, emlékének, örökségének is nyoma vész, többé nem esik szó róla. A leginkább azonban az a bizonyos önmaró-magyarmaró identitásjátzsma hiányzik, aminek huzatja az előző két kötetet végig éltette, itt viszont a könyv második felében végképp elcsendesül, elhal. Ettől még akad azért egy-egy borzongató útikép, amit nem tudunk elfelejteni. Mint a fentebb idézett posztapokaliptikus Rudabánya vagy a recski kényszermunkatábor mai látképe, amiben az a legszörnyűbb, hogy „Recsk tényleg szép: álmodni sem lehet jobb terepet sétára, friss a levegő, a kilátás megnyugtató a léleknek”. Csak ne heverne az erdőszélen, a láger kijáratánál egy rakás nemrég kivágott, legallyazott fa. „Úgy nézett ki, mintha új barakkok építéséhez készítették volna oda, mint ha újjáépítenék ezt a kioltott ÁVO-s poklot. [...] Mi sem egyszerűbb – hasított belém hirtelen ez a bénító gondolat –, mint újra üzembe helyezni a haláltábor. Mintha tudnánk is erről, állítólag tisztában vagyunk azzal, hogy a történelem szereti ismételni magát, és nem feltétlenül bohózat formájában”.